

BELLUM OMNIUM CONTRA OMNES⁷⁶: МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРІ В КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОГО ПРОТИСТОЯННЯ ВАРВАРСЬКОГО ТА РИМСЬКОГО СВІТІВ

Античний світ, без перебільшення є фізичною та духовною колискою сучасної європейської цивілізації. Саме тому історія взаємодії варварського та римського населення завжди викликала сильний науковий інтерес безлічі дослідників. І це ані скільки не дивує, адже процес формування сучасних європейських народів, їхньої державності та культури безпосередньо, збігався у часі з існуванням античної Римської держави.

Територіальна експансія, як невід’ємний чинник існування будь-якої імперії, спонукала Рим до проведення рішучих воєнних кампаній, мета яких полягала в захопленні нових ресурсів, які були конче необхідні для подальшої суспільно-економічної та політичної еволюції держави.

Натомість унікальні особливості розвитку варварських суспільств та їх двостороння взаємодія з більш розвинутим римським соціумом, часто призводили до масштабних війн. Війн, в яких давні предки європейських народів кров’ю та залізом здобували своє право на вільне життя.

Метою та завданням дослідження є всебічне розкриття характеру та змісту процесу розселення варварських народів Європи в межах III ст. по Р. Х., а також детальний аналіз військового чинника, як одного з ключових аспектів взаємодії варварського та римського суспільств.

¹ *Bellum omnium contra omnes* – латинський вираз, який дослівно перекладається, як «війна всіх проти всіх», введений до наукового вжитку Томасом Гоббсом в працях «*De cive*» (1642 р.) та «*Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної*» (1651 р.). Даний вислів застосовується як пояснення природного стану суспільства в період до формування державності та утворення «суспільного договору».

Об’єкт дослідження – варварські суспільства Європи.

Предмет дослідження – міграційні процеси в європейському регіоні в межах III ст. по Р. Х.

Джерельна база обраної проблеми дослідження представлена широкою спадщиною античних авторів хроністів. Серед них слід виділити: Амміана Марцелліна, Йордана, Петра Патриція, Дексіппа, Зосима, Павла Оросія та низку авторів праці «*Scriptores Historiae Augustae*» – Еллія Спартиата, Требеллія Полліона і Флавія Вописка.

Історіографія обраної проблеми дослідження представлена науковим доробком: Т. Моммзена², К. Кріста³, Л. Шмідта⁴, Д. Гайоніша⁵, В. Д. Брюса⁶, М. Мончинської⁷ та збірниками колективних праць під керівництвом У. Екко – «Історія стародавньої цивілізації. Рим»⁸ та М. Ю. Відейка – «Історія

² Theodor Mommsen. The history of rome, volume III / trans. by W. P. Dickson. London : Richard Bentley & Son, New Burlington Street, published in Ordinary to Her Majesty the Queen, 1867. 478 p; Theodor Mommsen. The provinces of the roman empire from caesar to diocletian, volume I / trans. by W. P. Dickson. London : Macmillan Co, ST Martin's Street, 1909. 408 p.

³ Christ K. Geschichte der römischen kaiserzeit: von augustus bis zu konstantin. München : C.H. Beck, 1988. 869 S.

⁴ Schmidt L. Die ostgermanen: geschichte der deutschen stämme bis zum ausgang der völkerwanderung. München : C. H. Beck, 1969. 670 S.

⁵ Geuenich D. Geschichte der alemannen. Stuttgart; Berlin; Köln : Kohlhammer, 1997. 168 S.

⁶ Bryce V. J. The holy roman empire. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014. 228 p.

⁷ Мончинська М. Велике переселення народів. Історія неспокоїної епохи IV та V століть: курс лекцій / пер. з польської І. Тризна, М. Левада. Київ : Софія-А, 2009. 400 с.

⁸ Екко У. Історія європейської цивілізації. Рим / ред. У. Екко; пер. з італ.: Л. Д. Ципоренко, Г. В. Рудницької, О. С. Гавенко та ін; худож.-оформлювач Г. В. Кісель. Харків : Фоліо, 2017. 1031 с.: іл.

Цивілізації. Україна. Том 1. Від кіммерійців до Русі (X ст. до н. е. – IX ст. н. е.)»¹ та ін.

Результативні та розважливі військово-політичні кроки, які приймав імператор Марк Аврелій в ході *bellum Germanicum et Sarmaticum*², станом на 180 р. привели до майже повної поразки варварів. Ця перемога далася Імперії занадто великою ціною. Війська Риму були надто виснажені затяжними війнами. Рейнсько-Дунайський лімес³ тепер став їх постійним місцем дислокації аби запобігати повторним вторгненням варварів. Надто, державна система Римської імперії вже не могла повноцінно функціонувати окремо від варварського населення. Маркоманські війни спричинили утворення величезної варварської «буферної зони» – Барбарікуму⁴, яка простягалася уздовж всього північного та північно-східного кордону Римської імперії.

На початку III ст. до взаємовідносин з Римом долучилися ще одні, не менш важливі варвари – германські племена готів⁵. Військовий тиск нових переселенців відбувався одночасно у трьох напрямках: на теренах балкано-малоазійських провінцій; у межах рейнсько-дунайського лімесу; в межах центральноєвропейського регіону, загрозу якому становили племена сарматського походження.

За переказом Йордана в межах IV-II ст. до Р.Х. готи переселилися до Європейського континенту⁶. За свідченнями сучасних археологічних досліджень, ця подія відбулася

на узбережжі Балтики, поблизу гирла річки Vistula (Вісли)⁷. Детальний аналіз наявної з цього приводу інформації, наштовхує на висновки про те, що міграційна хвиля готів рухалася у двох головних напрямках: 1) Східному – до римських провінцій на Балканах; 2) Західному – до Причорноморського узбережжя та Меотиди (Азовського моря). В процесі цієї поступової міграції племена готів утворили два великі племінні союзи: візиготів та остготів. Остготи, ймовірно пройшли шляхом через Північне Причорномор'я та осіли біля Меотиди⁸. Візиготи своєю чергою мігрували в напрямку Балкан.

Північно-східна частина Балканського регіону має вільний географічний шлях до Причорномор'я, фактично, вони утворюють єдиний неподільний комплекс. Тому саме ця територія з легкістю могла стати місцем масового скупчення германських племен, умовним плацдармом для подальшого вторгнення на територію Римської імперії.

На користь цієї гіпотези також свідчить розповідь Юлія Капітоліна в якій він чітко зазначає, що імператор Максимін (235-238 рр.) мав алано-готське походження⁹. Ця інформація є прямим свідченням того, що в кінці II ст. на території Фракії існували поселення нових варварських племен. Капітолін також зазначає, що Максимін після припинення військової служби придбав собі земельні володіння у Фракії, саме в тому готському поселенні звідки був родом¹⁰. Йордан своєю чергою вказує, що за часів правління Марка Юлія Філіпа (244-249 рр.) у готів була відібрана стипендія¹¹. Беручи до уваги всі вище зазначені свідчення можна стверджувати, що в кінці II ст. візиготи вже знаходилися поблизу прикордонних територій Фракії. А вже на початку III ст. незначній частині цього племінного союзу вдалося переселитися до меж провінції й стати складовою частиною Барбарікуму.

¹ Історія цивілізації. Україна / упоряд. М. Ю. Відейко; Н. С. Абашина, М. Ю. Відейко, О. В. Гопкало та ін.; художник-оформлювач Г. С. Проніна. Харків: Фоліо, 2020. Т. 1 : Від кіммерійців до Русі (X ст. до н. е. – IX ст. н. е.). 586 с.: іл.

² Маркоманські війни (лат. *bellum Germanicum et Sarmaticum* – «германсько-сарматська війна») – серія воєн, що тривала приблизно зі 166 до 180 по Р.Х. В цих війнах Римська імперія протистояла германським племенам маркоманів, квадів та сарматському племені язигів.

³ Лімес (лат. *Limes* – «кордон») – укріплений фортифікаційними спорудами рубіж, що знаходився на кордонах Римської імперії. Він виконував не тільки захисну функцію, а й слугував засобом митного контролю та торгівлі зі «зовнішнім світом»

⁴ Барбарікум (лат. *Barbaricum*) – термін-топонім, що вживався античними римлянами для позначення прикордонних земель на яких жили племена варварів.

⁵ Jordanes. The gothic history / trans. by C. C. Mierow. Princeton University Press : Princeton; London : Humphrey Milford Oxford University Press, 1915. 25-28.

⁶ Jordanes. The gothic history... 94.

⁷ Історія цивілізації. Україна / упоряд. М. Ю. Відейко; Н. С. Абашина, М. Ю. Відейко, О. В. Гопкало та ін.; художник-оформлювач Г. С. Проніна. Харків: Фоліо, 2020. Т. 1 : Від кіммерійців до Русі (X ст. до н. е. – IX ст. н. е.). 314 с.

⁸ Historia Augusta. Volume III / trans. by D. Magie; rev. by D. Rohrbacher. Loeb Classical Library, 2022. Aurel. 16. 4. Історія цивілізації. Україна... 314-315 с.

⁹ Цитата за: Historia Augusta. Volume II / trans. by D. Magie; rev. by D. Rohrbacher. Loeb Classical Library, 2022. Maximin. 1. 5-7.

¹⁰ Цитата за: Historia Augusta. Volume II... Maximin. 4. 4-5.

¹¹ Jordanes. The gothic history... 89.

Перші сутички готів з Римом на правому березі Дунаю могли розпочатися в ході останніх років Скіфської війни (бл. 238-271 рр.), про що свідчить уривок з роботи Петра Патрикія: «...карпи, заздриячи, що готи щорічно отримували від римлян данину, відправили посланців до Туллія Мінофіла і з гордістю вимагали грошей»¹. Подібну інформацію подає і Дексіпп².

Відомо, що вже у 248 р. візиготи на чолі з конунгом Остроготою силою приєднали до свого союзу племена вандалів³, карпів, певкінів⁴ та тайфалів⁵, після чого вчинили серію нападів на провінції Мезія та Фракія⁶.

У 251 р. сталося ще одне вторгнення на територію Балкан, але вже під керівництвом готського конунга Книви. Цього разу готам вдалося безперешкодно перетнути *Haemus Mons* (Балканські гори) та впритул наблизитися до македонського міста Берові. У ще одній битві, але вже поблизу Абрітусу, римляни зазнали нищівної поразки – в ході запеклої битви разом зі своїм старшим сином загинув імператор Децій⁷.

Схожа ситуація почала спостерігатися й в іншій частині Барбарікуму, біля Рейну активізувався процес формування ще одного західногерманського племінного союзу – франків⁸. До складу цього союзу входили вже добре знайомі Римській імперії герман-

ські племена – трубатів, тенктерів⁹, бруктерів¹⁰, узипетів¹¹ та хаттуаріїв¹². Головний шлях їх міграцій проходив вздовж римського лімесу між річками Рейн та Лан, а головним напрямком удару стала територія *Agri Decumates*¹³.

Згодом, після часткового переселення на територію *Agri Decumates*, племінний союз франків розпочав низку руйнівних походів у напрямку провінцій Галлія та Італія. Під час них, низку великих римських міст було вщент розграбовано та спалено¹⁴. Велику кількість громадян Імперії франки захопили у рабство, а рогату худобу викрали до Барбарікуму¹⁵. Рухаючись на з Нарбонської Галії в напрямку південного заходу, вони потрапили до узбережжя Іспанії, де розграбували вілли римського нобілітету¹⁶. А у 261 р. окремим групам франків, навіть, вдалося вдертися до меж Равенни та Риму¹⁷. На

⁹ Тенктери (лат. Tencteri; Tenchteri; Tenctheri) – давньогерманське плем'я, що проживали на правому березі річки Рейн, між річищем річок Лан і Вуппер.

¹⁰ Бруктери (лат. Burostra, Bructeri) – давньогерманське плем'я, що жило між річкою Ліппе та верхньою частиною басейну річки Емс, на території сучасної німецької землі Північного Рейну – Вестфалії.

¹¹ Узипети (лат. Usipetes) – плем'я давньогерманського походження, яке проживало на територіях між річищем річки Ліппе та нижнім Рейном.

¹² Хаттуарії (дав. грец. *Χαττουάριοι*) – давньогерманські племена, що жили у верхів'ях Лани (притока Рейну), Едри (притока Фульди) та Верри.

¹³ Декуматські поля (лат. *Agri Decumates*) – неправильно трактована фраза з праці Публія Корнелія Тацита – «*De origine et situ Germanorum*», яку надалі почали вживати для позначення географічного регіону на схід від Рейну та на північ від Дунаю, між верхньою течією Рейну та Дунаю. За правління імператора Тіта Флавія Доміціана ці території були приєднані до складу провінції Реція. Надалі, ці землі почали видавати у користування римським ветеранам та галльським переселенцям в обмін на сплату 1/10 частини від усього урожаю.

¹⁴ Marcellinus A. Ammianus marcellinus: roman history, volume I, books 14-19. / trans. by J. C. Rolfe. Loeb Classical Library, 1985. XVI. 11. 4; Marcellinus A. Ammianus marcellinus: roman history, volume III, books 27-31. excerpta valesiana / trans. by J. C. Rolfe. Loeb Classical Library, 1940. XXVII. 2. 2.

¹⁵ Marcellinus A. Ammianus marcellinus: roman history, volume III, books 27-31. excerpta valesiana... XXIX. 6. 6.

¹⁶ Orosius P. Seven books of history against the pagans / trans. by A. T. Fear. Liverpool : Liverpool University Press, 2010. VII. 22. 8; XL. 1. 2.

¹⁷ Zosimus. The history of count zosimus, sometime advocate and chancellor of the roman empire: complete in one volume... I. 32-33.

просторах балканських та малоазійських провінціях в цей самий час також відбувалися масштабні вторгнення багаточисельних союзів германських племен, до числа яких входили готи.

У 256 р. варвари спромоглися захопити кораблі Боспорського царства, які використали для походу на Пітіунту¹. Наступний похід, який відбувся у 257 р. закінчився успішною облогою Трапезунду, Фасиса та Пітіунту². Роком пізніше – у 258 р. було вщент розграбовано Нікею, Апамею, Нікомедію, Халкедон та Кіус³. Згодом, у 263 р. три готських конунги – Турвір, Ведук і Респа разом із військом пройшли Гелеспонт, після чого пограбували Трою, Анхіал і Халкедон та знищили храм Діани, який знаходився в Ефесі⁴. А вже наступного року ціллю варварів стали східні провінції – Віфінія, Галлатія та Каппадокія.

Після досить короткого періоду затишшя, наприкінці 267 р. племена герулів⁵ та готів ініціювали грандіозний морський похід. Велика армія варварів зробила спробу висадитися на узбережжі поблизу Боспору Фракійського, але римські війська вдало дали їм бій⁶. Після втечі з поля бою, розлючені племена повернулися на свої кораблі та рушили далі через Пропонтиду, спочатку до Кізіку, а далі до островів Скірос та Лемнос⁷. Після втрати майже всіх кораблів, частина вцілілого варварського війська реалізувала висадку на територію Ахаї, маючи на меті потрапити через Македонію до Фракії⁸.

Західні провінції Римської імперії також відчували постійний тиск Барбарікуму.

Племена алеманнів⁹ регулярно розграбовували прикордонні території Галлії та постійно здійснювали напади на римський лімес¹⁰. У 268 р. варварам вдалося ініціювати низку грабіжницьких набігів, які дісталися міста Медіолан¹¹.

У 268 р. готи взяли участь у новому варварському поході, який за своїм розміром і характером значно відрізнявся від усіх попередніх. За різними свідченнями, загальна кількість армії могла сягати від 60 до 100 тисяч воїнів та 2000-6000 кораблів¹². Об'єднана варварська армія, яка складалася з племен: певкінів, гревтунгів¹³, тервінгів¹⁴, візів¹⁵, герулів та інших мешканців степів Причорномор'я, мала за мету здійснити масштабне переселення до внутрішніх територій Римської імперії¹⁶. Піша армія вирушила з Нижньої Мезії в напрямку Томів та Маркіанаполя. Проте, облога цих міст закінчилася повним провалом¹⁷. В цей самий час, морська частина війська пройшла Боспор Фракійський, взяла в облогу Візантію та Кізік, після чого весь флот вийшов у Егейське море та дістався Афону, звідки вже по суходолу до Фессалоніків та Кассандрії¹⁸. Звідси частина війська вирушила на зустріч сухопутній армії, яка вже перебувала у Фракії. Саме тут імператор Клавдій (268-270 рр.) спромігся розгромити варварське військо.

⁹ Алеманни (лат. *Alamanni*) – племена германців, які мешкали на землях між річкою Дунай та верхньою течією Майну і Рейну.

¹⁰ *Historia Augusta*. Volume III... Gallien. 18; Prob. 13.

¹¹ *Historia Augusta*. Volume III... Aurel. 17. 3.

¹² Історія цивілізації. Україна ... 322 с.

¹³ Гревтунги (лат. *Greutungi*; *Greuthungi*) – племена давньогерманського походження, що входили у загальний готський племінний союз. Стародавні автори вперше згадують гревтунгів у подіях другої половини III ст., коли ці племена у союзі з іншими варварами вдерлися в малоазійські та придунайські провінції Римської імперії.

¹⁴ Тервінги (лат. *Tervingi*, *Thervingi*) – одна з племінних гілок готів.

¹⁵ Візи (лат. *Visi*) – одна з найдавніших назв племінної гілки готів.

¹⁶ *Historia Augusta*. Volume II... Caracal. 6. 2; 8. 4; 9. 4.

¹⁷ *Historia Augusta*. Volume III... Claud. 8. 4; 9. 3; Zosimus. The history of count zosimus, sometime advocate and chancellor of the roman empire: complete in one volume... I. 42. 1; Marcellinus A. Ammianus marcellinus: roman history, volume III, books 27-31. excerpta valesiana ... XXXI. 5. 15.

¹⁸ Zosimus. The history of count zosimus, sometime advocate and chancellor of the roman empire: complete in one volume... I. 43. 1; *Historia Augusta*. Volume III... Claud. 9. 7, 8.

¹ Zosimus. The history of count zosimus, sometime advocate and chancellor of the roman empire: complete in one volume... I. 31-32.

² Zosimus. The history of count zosimus, sometime advocate and chancellor of the roman empire: complete in one volume... I. 32-33.

³ Zosimus. The history of count zosimus, sometime advocate and chancellor of the roman empire: complete in one volume... I. 34-35.

⁴ *Historia Augusta*. Volume III... Gallien. 6. 2.

⁵ Герули (лат. *Heruli*) – племена давньогерманського походження. Відомо, що до II ст. вони проживали в межах Ютландського півострову. Більш точної інформації, що до їх шляху міграції жодне історичне джерело не зберегло.

⁶ *Historia Augusta*. Volume III... Gallien. 13. 6-7.

⁷ *Historia Augusta*. Volume III... Gallien. 18. 8.

⁸ *Historia Augusta*. Volume III... Gallien. 8; Zosimus. The history of count zosimus, sometime advocate and chancellor of the roman empire: complete in one volume... I. 39.

Після розгрому готів під Наїссом їх відносини з імперією зазнали нового, кардинального повороту. На зміну постійним військовим конфронтаціям прийшло мирне прикордонне співіснування¹. Проте, вже наступнику імператора Клавдія – Авреліану (270-275 рр.), довелося заплатити за цей мир втратою римської провінції.

У 271 р. провінція Дакія не витримала постійного тиску Барбарікуму і фактично припинила своє існування. Розгалужена система фортифікаційних споруд та доріг, які були побудовані імператором Траяном, тепер були або знищені, або перестали виконувати своє пряме призначення². Більшість римських військ, які перебували у заставках і таборах, були вимушені відступити з місця своєї постійної дислокації. Надзвичайно багата на природні ресурси Дакія, поступово перетворилася на величезний плацдарм, який варвари охоче використовували для нових рейдів на територію Імперії. Окрім того, саме в цей період на території Дакії почали спалахувати значні міжплеменні конфлікти, мета яких полягала в захопленні найбільш родючих та багатих на ресурси земель.

У межах 271 р. непроста ситуація почала складатися вздовж римського лімесу біля верхів'я Дунаю. Племена ютунгів³, які довгий час мали дружні відносини з Імперією, скористалися нагодою та ініціювали набіги на провінцію Реція⁴. Низка варварських походів, навіть дісталася півночі Італії. Така ситуація створювала серйозну загрозу для всієї Імперії, адже ютунги з легкістю захоплювали та руйнували римські міста. У цей самий час імператор Авреліан провів успішну військову кампанію проти вандало-сарматського племенного союзу в межах Паннонії⁵.

¹ Historia Augusta. Volume II... Caracal. 9. 4.

² Історія цивілізації. Україна... 307-308 с.

³ Ютунги (лат. *Jutungi, Iuthungi*) – племена невідомого походження, які часто ототожнюють з германцями. В межах III ст. мешкали на лівому березі Дунаю.

⁴ Byzantine historians dexippus, eunapius, olympiodorus, malchus, peter the patrician, menander, candido, nonnos and theophan the byzantine... Dexippus. 22, 23.

⁵ Byzantine historians dexippus, eunapius, olympiodorus, malchus, peter the patrician, menander, candido, nonnos and theophan the byzantine... Dexippus. 23; Zosimus. The history of count zosimus, sometime advocate and chancellor of the roman empire: complete in one volume... I. 48. 1-2.

Попри присутність великої кількості вандало-скіфських найманців у війську Авреліана, племенам ютунгів все ж вдалося завдати кілька значних поразок Риму. Ці перемоги дозволили варварам форсувати річку По та увійти в межі Середньої Італії⁶. Зі значними втратами ютунги дісталися до Адріатичного узбережжя та навіть спромоглися взяти в облогу місто Фанум-Фортуна. Але через високу інтенсивність бойових дій та відсутність часу на перепочинок, ютунги стали неспроможні протистояти натиску навченого римського війська: «*Варвари були повернуті назад і їх усіх, що блукали, Авреліан знищив частинами*»⁷.

У останній чверті III ст. провінції Реція та Галлія знову опинилися у вирі подій – розпочалася ще одна хвиля грабіжницьких набігів. У 274 р. поблизу Рейну, імператор Авреліан був вимушений воєнним шляхом зупинити ще одне просування племен ютунгів та франків. Але в межах 275-276 рр., племена франків разом з алеманнами знову ініціювали похід вглиб Галлії. Джерела також згадують і воєнний похід імператора Проба (276-282 рр.) проти племен бургундів⁸, вандалів та сарматів⁹, які намагалися потрапити до Імперії в межах верхнього та північного Дунаю¹⁰. Крім того, у 281-282 рр. Проб особистим наказом розселив на території Фракії близько 100 тисяч варварів, серед яких перебували племена бастарнів, гепідів, грейтунгов та вандалів¹¹.

Постійні політичні негаразди, нестача економічних ресурсів та затяжні воєнні кампанії, поступово виснажували військовий потенціал римської держави. Варварська навала не давала змоги Імперії відновити свою експансію у північно-східному напрямку. Натомість Барбарікум постійно продовжував наступати на прикордонні території Риму з кожним разом завдаючи їм все більшої шкоди. Так у 282 р. територія *Agri*

⁶ Historia Augusta. Volume III... Aurel. 18. 3.

⁷ Цитата за: Historia Augusta. Volume III... Aurel. 18. 6.

⁸ Бургунди (лат. *Burgundes, Burgundiones*) – племена давньогерманського походження, які первісно мешкали між Одером та Віслою.

⁹ Сармати (грец. *Σαρμάται*, лат. *Sarmatae*) – племена іраномовного походження, які на межі нашої ери мешкали на території сучасної України та суміжних з нею країн. В межах III ст. були частково витіснені з території Північного Причорномор'я новоприбулим племенним союзом остготів.

¹⁰ Historia Augusta. Volume III... Prob. 16. 1.

¹¹ Historia Augusta. Volume III... Prob. 18. 1-3.

Decumates, яка на цей час, ще перебувала у складі провінції Реція, теж була захоплена германськими переселенцями¹. Це створювало ще більш загрозливу ситуацію для Риму, ніж під час втрати Дакії, адже саме через провінцію Реція варвари могли з легкістю дістатися меж Північної Італії та Медіолану.

Однак, наприкінці III ст. ситуація в Барбарікумі кардинально змінилася. Відомі нам античні джерела чітко фіксують зміни у міжплеменних стосунках варварів: «[Прим. авт. – конунг гепідів] розорує бургундів майже до повного винищення»². Нестача земельних ресурсів у густонаселеній «буферній зоні», спричинила хвилю воєнних протистоянь між германськими племенами: готів, бургундів, тервінгів, алеманнів, тайфалів та ін. Це ще більше пришвидшило їхній соціально-економічний розвиток, який на даний відтинок часу вже характеризувався виникненням міцних варварських об'єднань, що були спрямовані на ведення міжплеменних конфліктів.

Висновки. З огляду на вищевикладену інформацію можна з впевненістю стверджувати, що в межах III ст. на території всього Барбарікуму відбувався активний процес перегрупування сил. Племена готів, гепідів, алеманів, ютунгів, франків, вандалів, бургундів та інші у досить короткий проміжок часу успішно інтегрувались в систему соціально-економічних, політичних та культурних відносин з Римською імперією. Завдяки цьому, чисельні угруповання германських племен почали утворювати міцні воєнно-політичні союзи. А нові міжплеменні контакти, які виникали в умовах постійної зовнішньої загрози, активно стимулювали формування сталих релігійних, культурних та кланових традицій.

В III ст. більшість варварських вторгнень, які відбувалися в вздовж східного та північно-східного кордону Римської імперії, мали суто грабіжницький характер. Такий стан речей можна пояснити динамічними змінами в соціальній структурі варварських племен, які свідчать про активну фазу розвитку «військової демократії»³. Дана форма

¹ Geuenich D. *Geschichte der alemannen*. Stuttgart; Berlin; Köln : Kohlhammer, 1997. 23 S.

² Цитата за: Jordanes. *The gothic history*... 97.

³ Військова демократія – одна з форм суспільної організації при становленні класогенезу та політогенезу в добу розпаду родоплеменних відносин. Її головною ознакою є виокремлення війни у провідний спосіб отримання надлишкового продукту в суспільстві.

суспільної організації визначає війну головним засобом для отримання та накопичення надлишкового продукту, а «військовий промисел» – провідним видом життєдіяльності.

Використані джерела та література:

1. Byzantine historians dexippus, eunapius, olympiodorus, malchus, peter the patrician, menander, candide, nonnos and theophan the byzantine / trans. by S. Destynis, 1860. 526 p.
2. *Historia Augusta. Volume II* / trans. by D. Magie; rev. by D. Rohrbacher. Loeb Classical Library, 2022. 480 p.
3. *Historia Augusta. Volume III* / trans. by D. Magie; rev. by D. Rohrbacher. Loeb Classical Library, 2022. 576 p.
4. Jordanes. *The gothic history* / trans. by C. C. Mierow. Princeton University Press : Princeton; London : Humphrey Milford Oxford University Press, 1915. 188 p.
5. Marcellinus A. *Ammianus marcellinus: roman history, volume I, books 14-19.* / trans. by J. C. Rolfe. Loeb Classical Library, 1985. 640 p.
6. Marcellinus A. *Ammianus marcellinus: roman history, volume III, books 27-31. excerpta valesiana* / trans. by J. C. Rolfe. Loeb Classical Library, 1940. 612 p.
7. Orosius P. *Seven books of history against the pagans* / trans. by A. T. Fear. Liverpool : Liverpool University Press, 2010. 456 p.
8. Zosimus. *The history of count zosimus, sometime advocate and chancellor of the roman empire: complete in one volume.* London: Printed for J. Davis by W. Green and T. Chaplin, 1814. 241 p.
9. Bryce V. J. *The holy roman empire.* CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014. 228 p.
10. Christ K. *Geschichte der römischen kaiserzeit: von augustus bis zu konstantin.* München : C. H. Beck, 1988. 869 s.
11. Geuenich D. *Geschichte der alemannen.* Stuttgart; Berlin; Köln : Kohlhammer, 1997. 168 s.
12. Schmidt L. *Die ostgermanen: geschichte der deutschen stämme bis zum ausgang der völkerwanderung.* München: C. H. Beck, 1969. 670 s.
13. Theodor Mommsen. *The history of rome, volume III* / trans. by W. P. Dickson. London : Richard Bentley & Son, New Burlington Street, published in Ordinary to Her Majesty the Queen, 1867. 478 p.
14. Theodor Mommsen. *The provinces of the roman empire from caesar to diocletian, volume I* / trans. by W. P. Dickson. London : Macmillan Co, ST Martin's Street, 1909. 408 p.
15. Екко У. *Історія європейської цивілізації. Рим* / ред. У. Екко; пер. з італ.: Л. Д. Ципоренко, Г. В. Рудницької, О. С. Гавенко та ін; худож.-оформлювач Г. В. Кісель. Харків: Фоліо, 2017. 1031 с.: іл.
16. *Історія цивілізації. Україна* / упоряд. М. Ю. Відейко; Н. С. Абашина, М. Ю. Відейко, О. В. Гопкало та ін.; художник-оформлювач Г. С. Проніна. Харків: Фоліо, 2020. Т. 1: Від кіммерійців до Русі (X ст. до н. е. – IX ст. н. е.). 586 с.: іл.
17. Мончинська М. *Велике переселення народів. Історія неспокої епохи IV та V століть: курс лекцій* / пер. з польської І. Тризна, М. Левада. Київ: Софія-А, 2009. 400 с.